

גיא מירון

יידיש בישראל

מבט היסטורי וספרותי

גלי דרוקר ברעם, **אני עפרן: ישראל בסיפורת יידיש הישראלית 1948-1967**. ירושלים: יד יצחק בן צבי, 2021.
405 עמודים.

ח קר החברה הישראלית בעשורים הראשונים של המדינה מתבסס בעיקרו על מקורות בעברית, באנגלית ולעיתים גם בערבית. ההתבססות על שפות מקור אלו מובנת, אלא שהתמקדות בהן בלבד עלולה להביא להחמצת דמותה המורכבת של חברת המהגרים הרב-לשונית שהתקיימה בארץ בעשורים אלה. טשטוש המציאות הרב-לשונית תורם גם להתגבשותה, המרדדת לעיתים, של ההיסטוריוגרפיה של החברה הישראלית כמעין תת-דיסציפלינה בפני עצמה, שאינה מחוברת דיה ל"משך הארוך" של ההיסטוריה היהודית. חסרים דיונים המקשרים את ההתפתחויות בישראל עם עולמם של המהגרים היהודים בארצות מוצאם, וכאלו המאירים תופעות בחברה הישראלית בהקשר הרחב של חיי היהודים בתפוצותיהם.

במבוא לספר שלפנינו טוענת דרוקר ברעם (עמ' 27) שההטיה הלשונית של המקורות שעליהם מתבסס חקר תקופת העלייה ההמונית – מקורות הממסד הקולט (בעברית) ולא מקורות הנקלטים (בשפותיהם) – מייצרת תמונה חלקית בלבד של עולמם של העולים בכלל, ושל דוברי היידיש בפרט. הספר, שמתבסס על עיון בעולמם החברתי, התרבותי

הפוליטי של דוברי היידיש בחברה הישראלית הצעירה, הוא ניסיון מרשים להתמודד עם אתגר זה. גיבורי הספר הם בניה ובנותיה של הקבוצה המכונה "שארית הפליטה" – שורדי השואה. עבור רבים מהם הייתה היידיש שפת אם או אחת השפות השגורות בקהילותיהם ערב חורבן, ורבים מהם אף היו חשופים לחיי היידיש התוססים במחנות העקורים במרכז אירופה (ראו על כך אצל פלורסהיים, 2020).

לספר שני חלקים: חלקו הראשון, שבו אתמקד להלן, מציג דיון מקיף על תרבות היידיש ומוסדותיה בשני העשורים הראשונים של מדינת ישראל. החלק השני מאיר את השתקפותה של ההווה הישראלית בסיפורת היידיש. תל-אביב, כך ניתן ללמוד מהניתוח ההיסטורי-חברתי של דרוקר בר-עם, הסתמנה בשנות החמישים כמרכז תרבות יידיש. לא היה זה מרכז מקומי בלבד, אלא מרכז עולמי עולה: המחברת מיטיבה להסביר זאת בכך שבניו יורק – בירתה העולמית והדומיננטית של תרבות היידיש מחוץ לאירופה בתקופה שקדמה לשנים אלו – הלכה והפכה תרבות זו לנחלתם של בני דור מזדקן (מהגרי התקופה שקדמה למלחמת העולם הראשונה וזו שבין המלחמות), שחלקו אף הלך והתפזר ברחבי ארצות הברית. העולים שורדי השואה, לעומת זאת, נתפסו הן בעיני עצמם והן בעיני הדור המזדקן של דוברי היידיש בארצות הברית, כהמון צעיר ותוסס שהתרכז באזור גיאוגרפי מצומצם יחסית, ישראל, ולפיכך נחשבו לעתודה העולמית האחרונה של תרבות יידיש חילונית. העיתונים וכתבי העת שהקימו, ולצידן הספריות הציבוריות וההוצאות לאור ביידיש, היוו בסיס לחיים קהילתיים עשירים שהתקיימו בחברה הישראלית הצעירה, וחותמם ניכר בתרבות היידיש ברחבי העולם.

מצאתי עניין מיוחד בתיאור פעילותו של מרדכי צאנין, עורך העיתון **לעצטע נייעס** (חדשות אחרונות), שהחל לראות אור ב-1949. צאנין הוביל את המאבק במדיניותו של הממסד הישראלי, שפעל למניעת גיבושה של ספֶרה ציבורית דוברת יידיש. כך, אף שהיו לעיתונות רבבות קוראים והוא ענה על צורך של ישראלים רבים, רק ב-1959 אישרו רשויות המדינה את הוצאתו לאור כעיתון יומי. דרך העיתון הוביל צאנין מאבק למען חופש העיסוק התרבותי והלשוני של דוברי היידיש בישראל, ובאופן רחב יותר – למען זכויות האדם שלהם. העיתון נתן במה ל"איש הקטן", וגם נשים רבות כתבו בו בקביעות. הדיון של דרוקר בר-עם ב**לעצטע נייעס**, ובהמשך הפרק הראשון גם בכתב העת הספרותי **די גאלדענע קייט** (שרשרת הזהב) בעריכתו של אברהם סוצקובר ובירחון **לעבנס־פראגן**, ביטאונו של ארגון הבונד בישראל, מיטיב לשלב בין ההקשרים הישראליים של פעילותם למקומם ב"משך הארוך" של תולדות עיתונות היידיש במזרח אירופה עוד משלהי המאה

ה־19. כתלמידתו של אברהם נוברשטרן, שהרבה לעסוק בעיתונות היידיש בעולם החדש (נוברשטרן, 2015), היא אף מנתחת את מקומה של תרבות היידיש הישראלית מול זו שפעלה בארצות הברית ובדרום אמריקה.

ההרכב הדמוגרפי של דוברי היידיש במדינת ישראל הצעירה – רובם המכריע שורדי שואה – הפך את זיכרון השואה לסוגיה מרכזית בסדר היום הציבורי שלהם. רבות נכתב על זיכרון השואה בחברה הישראלית, אולם נקודת המבט שמציע הפרק השני בספר שלפנינו בנושא זה חדשנית וחשובה בעיניי. הספּרה הציבורית היידישיסטית – עיתונות היידיש, טקסי הזיכרון הקהילתיים ופעולות ההנצחה הקהילתיות – פיתחה "מלמטה" תרבות זיכרון אלטרנטיבית לזו הישראלית הממלכתית. דרוקר בר־עם מנתחת את תרבות הזיכרון הזו בעזרת תובנות תיאורטיות ממדעי החברה והתרבות. מדבריה עולה שתהליכים שהתרחשו עשרות שנים מאוחר יותר בתרבות הזיכרון העברית של השואה – בראש ובראשונה הכללת "גילויי תרבות ורוח בעת המלחמה" במושג הגבורה (עמ' 181) – הסתמנו כבר בשנות החמישים בשיח היידישיסטי. המחברת מאירה גם את עלבונם של הניצולים על ניהולו של משפט אייכמן על טוהרת העברית, עם תרגום למספר לשונות אירופיות תוך הדרת היידיש – שפתם העיקרית של הקורבנות ושל הניצולים (עמ' 205–207). המהלכים המתוארים לעיל, יש להדגיש, אינם מתוארים בספר כניסיון מודע של דוברי היידיש להיבדל מהחברה הישראלית, אלא להיפך – כדרךם לדרוש את מקומם בה.

התמונה הכוללת והמפתיעה העולה מן הספר היא של המשכיות מסוימת בישראל של תרבות היידיש שצמחה משלהי המאה ה־19 בתפוצות היהודיות במזרח אירופה ובארצות הברית, אך תוך שהיא עוברת תהליכי ישראלזציה מובהקים הכרוכים בהפנמת הנרטיב הציוני המכונן. תמונה זו מתבססת בחלקו השני של הספר, שמתאר בפירוט את עיסוקה של ספרות היידיש הישראלית במגוון היבטים של חיי היום־יום במדינה הצעירה – במעברות, בשיכוני העולים, בקיבוצים ובעיר. אנשי שארית הפליטה ראו בעצמם, כך טוענת דרוקר בר־עם בפרק הסיכום, "נציגים שווי זכויות במרחב הלאומי החדש שבבנייתו השתתפו" (עמ' 357). עם זאת, תרבות היידיש העשירה שיצרו, כמו גם מחאתם נגד "כור ההיתוך" העברי של המדינה הצעירה, החלו לדעוך לקראת סוף התקופה שבה עוסק הספר. בסופו של דבר, חילופי הדורות עשו את שלהם, ותרבות היידיש החילונית בישראל הלכה ושקעה.

במבט כולל על פרקי הספר ניתן לומר שהמחקר שעליו הוא מתבסס יכול היה בהחלט לפרנס שתי מונוגרפיות מחקריות בהיקף של קרוב למאתיים עמודים כל אחת – האחת היסטורית־תרבותית והאחרת ספרותית. כל מונוגרפיה בפני עצמה יכולה הייתה להיות

ראויה למבוא, לסיכום ולשיח מתודולוגי מתאים. הבחירה לכלול הכול בספר אחד – שאפשר להבינה, בין השאר, על רקע האתגר המורכב של פרסום ספר מחקר במקומותינו – פוגעת במקצת במסגור הכולל של הדיון. גם כותרת המשנה, "ישראל בסיפורת היידיש הישראלית", עלולה להיראות לא־מזמינה למי שמתעניין – כמוני, למשל – בעיקר במחקר ההיסטורי המרתק והחלוצי המצוי בחלקו הראשון של הספר. עם זאת, מי שיגיעו אל הקריאה – בין אם מוקד עניינם היסטורי־חברתי ובין אם הוא ספרותי – יצאו נשכרים מעצם הכללתן של כל הסוגיות הללו בכריכה אחת.

מקורות

נוברשטרן, אברהם (2015). **כאן גר העם היהודי: ספרות יידיש בארצות הברית**. ירושלים: הוצאת מאגנס.

פלורסהיים, אלה (2020). **תחיית המילים, תרבות היידיש במחנות העקורים**. ירושלים: מרכז זלמן שזר ויד ושם.

פרופ' גיא מירון, המשנה לנשיאת האוניברסיטה הפתוחה.

דוא"ל: guymiron@openu.ac.il